

De zingende Nederlanden

Congres van de Werkgroep Zeventiende Eeuw

Zaterdag 24 augustus 2013, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

* PROGRAMMA

FOYER

09.30u Ontvangst en registratie

AULA

10.00u-10.15u Welkomstwoord door **Maarten Prak**

10.15u-11.00u Plenaire openingslezing door **Louis Peter Grijp**
Traen oogen, traen. *Emoties in het lied van de Gouden Eeuw*

11.00u-12.30u Parallelsessies – reeks 1¹

Sessie 1A – Lied en actualiteit

Jos Houtsma *De geuzenliedboekjes en de vormgeving van nationale identiteit*
Donald Haks *Zelfbeeld, vijandbeeld, identiteitsbesef 1672–1713*
Sven Molenaar *De beeldvorming van Willem III in laatzeventiende-eeuwse, Zuid-Nederlandse liederen*

Sessie 1B – Lied en identiteit

Johan Oosterman *Het “tussen Maas-en-Rijn repertoire”*
Dieuwke v/d Poel *Eer voor goet is myn gemoet: het album van Aefgen van Gibrant*
Sophie Reinders *Het album amicorum van Rutghera van Eck*

FOYER

12.30u-13.30u Lunch

13.30u-15.00u Parallelsessies – reeks 2

Sessie 2A – Lied en intermedialiteit

Ad Leerintveld *Populair in druk en handschrift*
Michel Ceuterick *Een Nieu Liedeken van Calloo, of niets is wat het lijkt*
Olga van Marion *Lieder in tragedies. Intermedialiteit en emotie*

¹ De zaalverdeling voor de parallelsessies is nog onbekend en wordt later meegedeeld.

Sessie 2B – Lied en dichterschap

- Rudolf Rasch *Een Voetenbank voor Jan Harmensz Krul*
- Hubert Meeus & Tine De Koninck
Den Gheestelijcken Leeuwercker of de verzamelde liederen van Guilielmus Bolognino
- Betsy Wormgoor *Leittöne naar leiderschap. Identiteitsvorming in de bijbelse drama's van Abraham de Koning*

FOYER

15.00u-15.30u Koffie/Thee

15.30u-16.30u Parallelsessies – reeks 3

Sessie 3A – Lied en kennisoverdracht

- Benjamin Roberts *'Girl, you'll be a woman soon.'* *De pedagogische invloed van liedboeken op volwassen wordende meisjes in de vroege 17e eeuw*
- Els Stronks *'Dees kennisse zuldy te kope vinnen.'* *Kennisoverdracht in de 17e-eeuwse Nederlandse liedcultuur*

Sessie 3B – Lied en muzikaliteit

- Goran Proot *Brussel, maandag 9 september 1624: Diane triomphante, ballet opgevoerd ter ere van de Poolse kroonprins Ladislas IV Vasa*
- Jan Burgers *De luit in de muziek- en zangcultuur van de Gouden Eeuw*

AULA

- 16.30u-17.00u** Plenaire slotlezing door **Riet Schenkeveld**, *Teksten en melodieën van Camphuysens Stichtelycke rymen (1624)*
- 17.00u-17.10u** Boekpresentatie door **Nina Geerdink** en **Lotte Jensen**
- 17.10u-17.15u** Slotwoord door **Judith Pollmann**

Het slotgedeelte van de dag vindt plaats in de Grote Kerk, Torenstraat, Den Haag.

- 17.15u-18.00u** Verplaatsing (te voet) naar de Grote Kerk
- 18.00u-18.30u** Concert *Camerata Trajectina*, 'De Huygens en de Oranjes'
- 18.30u-20.00u** Borrel / Jaarvergadering / Bezoek aan de Huygenstentoonstelling

* ABSTRACTS

AULA Plenaire openingslezing [10.15u-11u]

Traen oogen, traen. *Emoties in het lied van de Gouden Eeuw*

Louis Peter Grijp (Meertens Instituut/Universiteit Utrecht)

Emoties zijn de laatste decennia in toenemende mate voorwerp geweest van onderzoek in disciplines als de experimentele psychologie, culturele antropologie en mediatheorie, en ook in de historische wetenschappen. Een van de emotioneelste genres is het lied, en dat zal in de vroegmoderne tijd niet anders zijn geweest. Laat dat de werkhypothese van deze verkenning zijn.

In de Barok, van Monteverdi tot Bach, zagen musici het als hun taak de luisteraars te emotioneren. De middelen die ze daarbij gebruikten waren beschreven in de muzikale affectenleer, die op de klassieke rethorica leunde. Barokcomponisten wilden in hun vocale werken primair de gevoelens van de tekst tot uitdrukking brengen. Maar hoe zat dat bij gewone liedjes? Dat waren vaak contrafacten en daar werkte het andersom: daar werd de tekst op de muziek gemaakt. Hielden de dichters dan rekening met de gevoelswaarden van de melodieën? Dat wil ik onderzoeken aan de hand van enkele melodieën die populair waren in de liedcultuur van de Republiek. Bijvoorbeeld John Dowland's beroemde Lachrymae ('Flow my tears'), waarop Dirk Camphuysen 'Traen oogen, traen' dichtte, gevolgd door anderen die er soortgelijke droevige liedteksten op schreven.

Hoe gingen de dichters en zangers om met de emoties die het zingen van liederen met zich meebracht? In wereldlijke liedboeken wordt gesproken van het verdrijven van melancholie en het bedrijven van vrolijkheid, wat moeilijk lijkt te rijmen met de wanhoop die uit talrijke liefdesklachten opklinkt. Troost zou een sleutelwoord kunnen zijn, niet alleen in het wereldlijke maar ook in het geestelijke domein. Daar mikten dichtende zielzorgers op het doordringen in de harten van de gelovigen en op het verinnerlijken van hun geloof. Stervenden gingen zingend de dood in. Emotie raakt aan het wezen van het lied.

Sessie 1A – Lied en actualiteit [11.00u-12.30u]

1. De geuzenliedboekjes en de vormgeving van de nationale identiteit

Jos Houtsma (niet-geaffilieerd onderzoeker)

De standaardeditie van de geuzenliedjes is die van Kuiper en Leendertz van 1924/25, samengesteld op basis van dertig uitgaven tussen 1581 en 1687 - een indrukwekkend werkstuk. Er zijn echter sinds het begin van de twintigste eeuw diverse edities boven water gekomen die Kuiper en Leendertz niet kenden. Met name de ontdekking door Martine de Bruin van edities uit 1576/77 en 1578 maakt het wenselijk om nog eens opnieuw aandachtig naar de geuzenliedboekjes te kijken. Ik zal een verhaal houden waarin ik laat zien dat de nieuw ontdekte uitgaven aanleiding geven tot een beeld van de geschiedenis van de geuzenliedboekjes en hun onderlinge relatie dat nogal afwijkt van het beeld Kuiper en Leendertz presenteren. Bovendien zal ik in mijn verhaal, uitgaande van een nieuwe kijk op

de onderlinge relatie van de liedboekjes, een aanzet geven tot hernieuwd onderzoek van de evolutie van de geuzenliedjes, m.n. vanaf de dood van Willem van Oranje in 1584. Het lijkt wenselijk daarbij een wat ruimer blikveld te kiezen dan Kuiper en Leendertz, en ons niet te beperken tot de geschiedenis van de geuzenliedjes, of van de geuzenliedboekjes, maar de geuzenliedjes te beschouwen als een model dat, tot lang nadat er geuzenliedboekjes gedrukt werden, gebruikt werd om zingend vorm te geven aan een visie op de nationale identiteit.

2. Zelfbeeld, vijandbeeld, identiteitsbesef 1672–1713

Donald Haks (Universiteit Leiden)

De oorlogen die de Nederlandse Republiek tussen 1672 en 1713 met Frankrijk heeft gevoerd hebben op grote schaal publiciteit opgeleverd in krant, pamflet, prent, preek en penning en daarnaast niet in het minst in de vorm van het lied. Wat valt over de functie van de oorlogsliedjes te zeggen? Waren zij ‘nieuwsliedjes’ als variant op krant, pamflet of nieuwsprent? Was er een verband tussen het op de actualiteit van de oorlog gerichte lied en de nieuwsbron bij uitstek, de krant? En/of waren de liederen beeld- en identiteitsvormend, bijvoorbeeld door een (negatief) vijandbeeld en een (positief) zelfbeeld op te roepen? En waaruit bestond inhoudelijk dat vijand- en zelfbeeld dan? In mijn paper wil ik ingaan op dit (veronderstelde) karakter van nieuwstijding en identiteitsvorming. Dat de teneur van de liedjes in zekere mate afweek van de strekking van andere publiciteit, zoals in pamfletten en prenten, zal worden gesignaleerd en zo mogelijk verklaard. Daarbij zal de vraag worden gesteld of genreverschillen hierbij van belang zijn geweest of een geheel andere omstandigheid, zoals het commerciële doel van afname van het lied door een groot publiek. Antwoorden op deze vragen kunnen aanwijzingen geven over de plaats van deze liedjes in de historische context van de periode tussen 1672 en 1713.

3. De beeldvorming van Willem III in laatzeventiende-eeuwse, Zuid-Nederlandse liederen

Sven Molenaar (Universiteit Antwerpen)

In 1695 heroverden de legers van de Grote Alliantie de Zuid-Nederlandse stad Namen op de Franse legers van Lodewijk XIV. Die gebeurtenis bracht de Zuidelijke Nederlanden hoop op een spoedig einde van de Negenjarige Oorlog en op de vrijwaring van de ruime bestuursautonomie. Dat goede nieuws werd onder meer verspreid door en in het lied ‘Sege-sangen’, dat kort na de geallieerde overwinning circuleerde in Antwerpen. In de ‘Sege-sangen’ werd Willem van Oranje gepropageerd als een held, die eigenhandig het Franse leger had verjaagd. Die beeldvorming congrueert met de voortrekkersrol van Willem III tegen het imperialisme van Lodewijk XIV, maar niet met de historische gebeurtenissen in Namen. De geallieerde overwinning daar was immers in de eerste plaats de verdienste van Menno van Coehoorn. Dat men in de ‘Sege-sangen’ de actualiteit in Namen toch aan Willem III verbond, was echter geen fout of vergissing, maar een zeer bewuste en functionele keuze. Want net zoals men zich in de Zuid-Nederlandse, contrareformatische strijdliteratuur na de Val van Antwerpen rond de Spaanse koning had geschaard, werd Willem III ten tijde van de Negenjarige Oorlog in Zuid-Nederlandse liederen ingezet om gestalte te geven aan de eigen identiteit.

Sessie 1B – Lied en identiteit [11.00u-12.30u]

1. Het “tussen Maas-en-Rijn repertoire”

Johan Oosterman (Radboud Universiteit Nijmegen)

Het Nederrijngebied in ruime zin vormt in de zestiende eeuw een interessante regio in de receptie en overlevering van liederen. Liedjes uit bekende Brabantse en Hollandse gedrukte bronnen, naast liederen uit de Hoogduitse overlevering komen hier samen, terwijl er daarnaast, zeker in enkele vrouwenalba, ook een eigen ‘tussen Maas-en-Rijn repertoire’ lijkt te bestaan. In deze lezing probeer ik de contouren van dit ‘regionale’ liedcorpus scherper in beeld te krijgen, juist door nader te kijken naar twee bronnen die van juist buiten dat gebied afkomstig zijn: het Handschrift Manderscheid, uit noordelijke Eiffel, en het Osnabrücker Liederhandschrift. Het betreft maar nauwelijks bestudeerde bronnen die zeker qua repertoire verwant zijn met de alba uit het Nederlands-Duitse grensgebied, maar die ook op andere aspecten verwantschap vertonen.

2. *Eer voor goet is myn gemoet*: het album van Aefgen van Gibrant

Dieuwke E. van der Poel (Universiteit Utrecht)

Het verzamelen van liederen in handschriften bleef ook na de introductie van de drukpers nog lange tijd in zwang. Deze handgeschreven boeken zijn vaak verbonden aan een specifieke publieksgroep en bieden daardoor inzicht in de sociale functie van de opgetekende liederen. Door de repertoriëringswerkzaamheden van de afgelopen jaren is een bepaalde groep handschriften in de belangstelling komen te staan: *alba amicorum* van (jeugdige) vrouwelijke bezitters, waarin meestal veel liederen zijn opgetekend. In deze lezing staat het liedboek van Aefgen van Gibrant (circa 1600) centraal: een verzameling van 71 liederen, geschreven door een groot aantal verschillende personen. De analyse is in het bijzonder gericht op de relatie tussen het lied en jeugdcultuur.

3. Het *album amicorum* van Rutghera van Eck

Sophie Reinders (Radboud Universiteit Nijmegen)

Het *album amicorum* van Rutghera van Eck – dat bewaard wordt bij de Hoge Raad van Adel in Den Haag – is een bijzonder rijk album dat in de literatuur nog vrijwel onbekend is. Rutghera was een dochter van Henric van Eck, heer tot Medler en Christina van Broeckhuysen en was afkomstig uit de stad Zutphen. Zij zit met haar vriendenkring zeer centraal in het Gelderse en Overijsselse netwerk van adellijke families waarvan veel overgeleverde vrouwenalba de sporen dragen. In deze lezing zal ik de liederen uit Rutghera’s album centraal stellen en aan de hand van concordanties (onder andere in het album van Joanne Bentinck; Coster Iph1617; het handschrift van Catherina Tirs; het *album amicorum* van Aleyd van Arnhem en het handschrift Manderscheid) laten zien hoe dit vrouwenalbum – via haar inscribenten – liederen uit allerlei bronnen samenbrengt en ook enkele originele bijdragen kent. Het eindproduct is een groepsproduct waarmee we de literaire, muzikale (en morele) smaak van een min of meer traceerbare vriendengroep van vierhonderd jaar geleden aan het licht kunnen brengen.

Sessie 2A – Lied en intermedialiteit [13.30u-15.00u]

1. Populair in druk en handschrift

Ad Leerintveld (Koninklijke Bibliotheek)

In het eerste kwart van de zeventiende eeuw verschijnen er talrijke amoureuze liedboeken in druk. Ze zijn door Porteman gekenschetst als ‘gebruiksliteratuur van de verliefde (en welgestelde) jonkheid’. Nu zijn uit deze zelfde tijd ook tal van liederen in handschrift overgeleverd. De handgeschreven liederen tussen 1600 en 1625 uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek vormen het uitgangspunt van mijn lezing. Ik bespreek de verschillende materiële contexten waarin ze zijn overgeleverd (in liedbundels, in *alba amicorum* of als losse teksten in gevarieerde verzamelingen) en concentreer me vervolgens op de vraag hoe deze geschreven liederen zich verhouden tot gedrukte bronnen. Werden liedjes in handschrift verzameld en vervolgens door drukkers gedrukt en uitgegeven? Hergebruikte men liederen uit gedrukte bronnen door ze in handschrift in een nieuwe context te presenteren?

2. Een Nieu Liedeken van Calloo, of niets is wat het lijkt

Michel Ceuterick (niet-geaffilieerd onderzoeker)

Jacob Jordaens staat voor velen synoniem met schilderijen van feestende en zingende burgers aan rijkge vulde tafels. Zijn voorstellingen van Zoals de Ouden Zingen, zo Pijpen de Jongen en De Koning Drinkt worden tot op heden geïnterpreteerd als een realistische weergave van het 17^e-eeuwse burgerleven aan de dis in de Zuidelijke Nederlanden. Sinds decennia hebben de meeste kunsthistorici omtrent deze taferelen ook weinig concrete vermoedens geuit van een ondergeschikt moraliserende inhoud, wegens enkele niet te miskennen vanitas symbolen en de zienderogen toenemende losbandigheid naarmate de kunstenaar deze beide thema's ontwikkelt.

Enkele vorsers herkenden pas recent deze overdrijving, het realisme, de vergelijkingen en het portretteren van familie of zichzelf in Jordaens' oeuvre als bewust toegepaste stijlmiddelen om in de geest van Pieter Bruegel de Oude en Adriaen Brouwer de menselijke driften en dwaasheid op verhalende en komische wijze in genretaferelen en volgens het daartoe geldende decorum te illustreren, maar dan op het formaat van en met composities uit de Rubeniaanse historieschilderkunst.

Dit betoog zal de nooit eerder begrepen aanwezigheid van het zegelied 'Een nieuw Liedeken van Calloo' op drie van deze schilderijen in verband brengen met concrete voorvallen in de eigentijdse literatuur en het toneel. Stilistisch en technisch onderzoek van een aantal schilderijen zal Jordaens' gebruik van dit lied als radicaliseringsmoment identificeren, bepalend in de herwerking door de kunstenaar van eerder uitgevoerde composities en met een verhoogde allegorische betekenis tot doel die vermoedelijk ook als uiting van zijn persoonlijke geloofsovertuiging geïnterpreteerd kan worden.

3. Lieder en in tragedies. Intermedialiteit en emotie

Olga van Marion (Universiteit Leiden)

Abstract volgt.

Sessie 2B – Lied en dichterschap [13.30u-15.00u]

1. Een Voetenbank voor Jan Harmenszoon Krul

Rudolf Rasch (Universiteit Utrecht)

Het literaire werk van de *poeta minor* Jan Harmenszoon Krul (1601/02–1646) bestaat voornamelijk uit liederen en toneelteksten. De liederen zijn overgeleverd in een aantal gedrukte liedboeken, vrijwel steeds met een wijsaanduiding, soms met een melodie. De toneelteksten bevatten talrijke gezongen fragmenten, soms met wijsaanduiding, maar meestal zonder. Kruls literair oeuvre is een ideale toetssteen voor het identificeren van liedmelodieën met behulp van de Nederlandse Liederenbank. Men kan beginnen met de liederen en met behulp van wijsaanduidingen en metrische schema's melodieën zoeken en vinden bij de liedteksten. In de toneelstukken komen talrijke stukken tekst voor waarvan aanwijzingen, typografie en/of metrisch schema suggereren dat ze werden gezongen. Men kan nu proberen deze stukken tekst van een melodie te voorzien. Dat gebeurt vooral op grond van het metrisch schema en bij voorkeur met een melodie die ook in Kruls liederoeuvre voorkomt. Het totale resultaat laat het melodieënrepertoire zien waaruit Krul putte voor zijn gedichten en toneellieder.

2. Den Gheestelijcken Leeuwercker of de verzamelde liederen van Guilielmus Bolognino

Hubert Meeus en Tine De Koninck (Universiteit Antwerpen)

In 1645 verschijnt bij Jan Cnobbaert in Antwerpen *Den Gheestelijcken Leeuwercker*, een religieus liedboek met niet minder dan 264 liederen van de Antwerpse kanunnik Guilielmus Bolognino (1590–1669). De bundel wijkt in meerdere opzichten af van andere geestelijke liedboeken. Bolognino geeft uiting aan zijn eigen identiteit als lieddichter. Hij ordent zijn bundel op een eigen manier en voorziet bijna alle liederen van muzieknotatie. Zoals de meeste zeventiende-eeuwse liedauteurs maakt Bolognino bij het schrijven van zijn liederen gebruik van het principe van de contrafactuur. Hij kiest Nederlandse, Italiaanse en Latijnse voornamelijk profane melodieën, maar het meest valt op dat meer dan de helft van de liederen zijn gedicht op Franse profane *air de cour*-melodieën. Uit de selectie van liederen valt, af te leiden voor welk publiek hij *Den Gheestelijcken Leeuwercker* wilde bestemmen?

3. Leittöne naar leiderschap. Identiteitsvorming in de bijbelse drama's van Abraham de Koning

Betsy Wormgoor (niet-geaffilieerd onderzoeker)

Abraham de Koning schreef als factor van de Brabantse rederijderskamer *Het wit lavendel* negen toneelstukken in de periode 1610–1618. In zijn bijbelse drama's staan beroemde Joodse leiders centraal, maar de glansrol van deugdheld(in) is soms ook voor een minder hooggeplaatst personage.

Een van de dramatische vormen waarmee De Koning volop experimenteerde is het lied. Hij maakte contrafacten en creëerde een rijk repertoire: van schimpliedjes tot scheerliedjes, van liefdesliederen tot rouwzang. Zijn liederen functioneerden als scharnierpunten in de handeling: geteisterd door hevige passie of juist in contemplatie komen

personages pas zingend tot inzichten, waarna zij hun leven en dat van hun volk een wending geven. Dit soort zelfgetuigenis bood het publiek morele instructie en gedragslessen, naar Gods wetten. Vriend en vreemdeling werden via liedtekst en muziek doordrongen van de noodzaak te blijven streven naar standvastigheid in deugd. Daarbij preludeerde De Koning op (het verlangen naar) de komst van een leider die het hele volk eendrachtig zou verenigen. Zo kreeg de groepsidentiteit vorm. In De Konings liederen hoorde en herkende het publiek tijdens de roerige jaren van het Twaalfjarig Bestand de aantrekkingskracht van de *Leittöne* naar nieuw leiderschap.

Sessie 3A – Lied en kennisoverdracht [15.30u-16.30u]

1. ‘Girl, you’ll be a woman soon.’ De pedagogische invloed van liedboeken op volwassen wordende meisjes in de vroege 17e eeuw

Benjamin Roberts (niet-geaffilieerd onderzoeker)

Schilderijen met vrolijke en musicerende gezelschappen uit de Nederlandse schilderkunst van de Gouden Eeuw laten vaak luit spelende mannen en zingende meisjes met een liedboek zien. Dit verschil (een instrument bespelen en zingen) markeert een genderverschil. Net als er goed uitzien, betekende het bezit van een mooie stem voor een meisje betere kansen op de huwelijksmarkt. Genreschilderijen met die gezelschappen zijn ook vaak uitgelegd in het licht van die huwelijksmarkt, en betoogd is dat ze afbeeldingen van huwelijksharmonie presenteerden: mannen spelen instrumenten, vrouwen zingen erbij. Die verdeling van de arbeid symboliseerde het recept voor een goed huwelijk.

In de vroege zeventiende eeuw werden liedboeken meer en meer gekocht door jonge mensen, en dan speciaal aan jonge vrouwen. Uitgevers brachten inscripties aan om te laten zien dat de boeken als cadeau aan jonge meisjes gegeven konden worden door de mannen die hen het hof maakten. Jonge meisjes waren dus de beoogde ontvangers van die bundels. In die context vervulden die liedboeken een pedagogische functie, en verspreidden ze ideeën over genderverschillen en over de manier waarop jonge meisjes tot volwassen vrouwen konden uitgroeien. In mijn lezing ga ik Jan Jansz. Starters *Friese Lust-hof* (1621), een van de populairste bundels uit die tijd, onder de loep nemen om te zien welke (verborgen of openlijke) gendervoorschriften de liederen voor jonge meisjes bevatten.

2. ‘Dees kennisse zuldy te kope vinnen.’ Kennisoverdracht in de 17e-eeuwse Nederlandse liedcultuur

Els Stronks (Universiteit Utrecht)

Van het ‘Sterre-liedt, Om daer door te vinden de Uren des nachts’ tot ‘*Den Sleutel der Liefde profijtelyc voor alle amoureuse Gheesten tot Den oorspronck begin ende aenvanck der Nederlandtscher oorlogen*’: liederen en liedboeken werden in de vroegmoderne tijd, zoals al uit de titels van de bundels en liederen blijkt, vaak ingezet voor de verspreiding van kennis van allerlei aard. Van beroepsmatige tot historische kennis, van kennis over economische processen tot kennis over de eigen identiteit.

In deze lezing wil een eerste inventarisatie maken van typen kennis, vertrekkend vanuit de gedachte dat dichters in hun liederen kennis aanboden die ze relevant achtten voor hun publiek. Wat werd er in de zeventiende-eeuwse Nederlanden onder ‘relevante kennis’ verstaan, dat wil zeggen: kennis waar het land en zijn inwoners groot mee kon worden, die grootschalige verspreiding via het medium lied verdiende? Maar ook: welke kennis werd

irrelevant bevonden, of diende men te schuwen? En hoe werden verschilden typen kennis met elkaar verweven om de kennisoverdracht te bevorderen? Titels als *Ghesanck-boecxken van de blommisten* en *Den christelijcken visscher* maken bijvoorbeeld duidelijk dat religieuze of moralistische kennis overgedragen werd door verbanden met beroepen te leggen.

Dit onderzoek vindt plaats tegen de achtergrond van bredere belangstelling voor vroegmoderne kennisoverdracht. Centrale vraag is hoe in de vroegmoderne Nederlanden kennis (zelfkennis, maar ook kennis van de wereld) overgedragen werd in de informele leerschool die de liedcultuur bood.

Sessie 3B – Lied en muzikaliteit [15.30u-16.30u]

1. Brussel, maandag 9 september 1624: *Diane triomphante*, ballet opgevoerd ter ere van de Poolse kroonprins Ladislas IV Vasa

Goran Proot (Folger Shakespeare Library, Washington, DC)

Tussen 30 augustus en 17 oktober 1624 was de Poolse kroonprins Ladislas IV Vasa (1595–1648) op rondreis in de Lage Landen. Tijdens dat verblijf woonde de toekomstige koning verschillende artistieke opvoeringen bij, zoals balletten en toneelopvoeringen in Brussel en Antwerpen. Met uitzondering van enkele algemene feiten over plaatsen en data is er weinig bekend over de feitelijke details van deze opvoeringen, omdat bronnen leken te ontbreken. Een vrij onbekend balletprogramma dat naast vele andere schatten wordt bewaard in de Folger Shakespeare Library in Washington, DC, biedt wel een inkijkje in een van deze bijzondere opvoeringen.

Het ballet in kwestie heeft als titel *Diane triomphante*. Het werd opgevoerd in opdracht van Clara Isabella Eugenia, de infante van Spanje (1566–1633), en geschreven door de mysterieuze Sieur de Saintevertu. De uitgave naar aanleiding van dit ballet, gedrukt door de hofdrukker Hubert Antoine (act. ca. 1615–1630), telt 42 bladzijden met niet alleen details over het ballet zelf, maar ook over de context van de opvoering. Het belang van dit document zal worden toegelicht: interessant is bijvoorbeeld dat het tien jaar ouder is dan het al wel bekende *Balet des Princes Indiens* van Jean Puget de la Serre.

2. De luit in de muziek- en zangcultuur van de Gouden Eeuw

Jan Burgers (Huygens Instituut/UvA)

De Gouden Eeuw was een muzikale eeuw, zoals blijkt uit de prominente representatie van muziek in de beeldende kunst en de literatuur van die tijd. Op schilderijen wordt opvallend vaak gemusiceerd, en in het toneel en de dichtkunst speelt muziek een belangrijke rol. In het muziekleven van die periode was de luit het centrale instrument, vergelijkbaar met de piano in de 19e eeuw. De luit kende een omvangrijk solorepertoire, maar zij werd daarnaast bij uitstek gebruikt als begeleidingsinstrument, juist ook voor zang. De honderden liederen die in de Gouden Eeuw zijn vervaardigd zullen vaak met begeleiding van luit (of de verwante citer) zijn uitgevoerd. Dat geldt zowel voor de liederen geschreven door vooraanstaande dichters als voor de talloze volksliedjes. Ook het repertoire voor luit solo had veel raakvlakken met de zangkunst. In beide genres kwamen de meeste melodieën uit het buitenland (met name uit Italië, Frankrijk en Engeland), terwijl solomuziek vaak was gebaseerd op de bekende zangwijsjes. Daarom zijn veel van de melodieën die werden gezongen bekend uit luitmanuscripten en drukken, en soms zelfs uitsluitend daarin overgeleverd. De zangkunst en de luit waren in de Gouden Eeuw nauw met elkaar verweven.

Teksten en melodieën van Camphuysens *Stichtelycke rymen* (1624)

Riet Schenkeveld (Universiteit Utrecht)

De bundel *Stichtelycke rymen* van de afgezette remonstrantse predikant Camphuysen is met alleen al in de zeventiende eeuw 35 drukken ongemeen populair geweest. De identiteitsvorming zal het sterkst geweest zijn bij de ideologische verwanten van de dichter, doopsgezinden, remonstranten en Rijnsburger collegianten, maar omdat de dichter niet of nauwelijks polemiseerde tegen zijn contra-remonstrantse tegenstanders, was ook voor hen de bundel bruikbaar. Camphuysen stond rigoureuze deugdbeoefening voor en werd niet moe daar voortdurend hartstochtelijk voor te pleiten, soms op volkse toon, soms in een wat hogere stijl.

Inhoudelijk vertoont het boek een zekere eentonigheid, maar afwisseling (en zeker ook emotionaliteit) werd geboden door de melodieën. Daarop zal in de voordracht het accent liggen. Veel van de ruim honderd gedichten zijn van muzieknotatie voorzien, bij ongeveer twintig wordt volstaan met een wijsaanduiding. Camphuysen ontleende die bestaande wijzen aan verschillende modellen: eerdere bundels zoals die van Starter en Bredero, het gereformeerde psalmboek, maar ook Engelse en Italiaanse zangbundels, niet zelden als eerste. Bovendien wil ik aannemelijk maken dat ongeveer dertig melodieën, die niet verwijzen naar andere liederen, van Camphuysens eigen hand zijn, zodat hij behalve als dichter ook als componist bekendheid verdient.